

ПРЕОБРАЖАЈ СЛАБЕ ЈЕДИНКЕ

(Слободан Тишма: *Грозоџа или...*, Чаробна књига, Београд, 2019)

Ако бисмо морали да пронађемо једну реч која би најбоље описала књижевни рад и књижевну биографију Слободана Тишме, онда би то била *метаморфоза* (преображај). Бројне су трансформације Слободана Тишме, концептуалног уметника, музичара и књижевника. Сваки пут, држећи се превасходно маргине, Тишма се истовремено скрива и открива у сталном преображају.

Грозоџа или... је, неуобичајено за досадашњи Тишмин кредо да ће се клонити политичког дискурса у сваком сегменту свог уметничког ангажмана, роман који има дозу политичког и друштвеног ангажмана, како то сам писац жели да представи, дозу која више фигурира „у покушају“ и клони се коначне реализације. На самом почетку романа стоји цитат Нани Балестрини да је „писање као и живот, само покушај“ и овај цитат је попут алибија увод у низ наративних меандара који заобилазе око главне теме дотичући је непрекидно у веома заводљивој игри избегавања да се о њој декларативно и отворено говори. Писац, иронично описан као „Матори сенилни скривоман“, згрожен ужасима Сребренице о којој је слушао и читао из друге руке, одлучује да напише роман. Из угла читаочеких очекивања, роман остаје само „у покушају“ јер се писац не подухвата теме у мери у којој ни сама реч Сребреница неће бити поменута више од неколико пута. Наратор за сопствену немоћ да се са темом ухвати укоштац окривљује свој кукавичлук, губитак смисла, старост... У позадини ове фиктивне немоћи да се пише, испишује се комплексан роман сачињен од Тишминих поетичких „вјерују“ у сгласју са трагањем за новим изразом који ће о Сребреници говорити више но многи реалистички обликовани наративи.

Тишмино жанровско одређење романа као „*arte-povera* поеме, само за обојене“, уз упозорење да се ради о „врло прљавој партитури у којој је сваки погрешан тон као увреда за универзум“ могао би представљати извесну везу са његовим младалачким интересовањима за концептуалну уметност и потенцијалну могућност да се тумачење одвија даље у кључу књижевног концепта. Будући да уметничке инсталације *arte povera* настају од „сиромашних“, природних материјала као што су земља, камен, дрво, крхотине стакла, отпаци новина, гвожђа итд., јасно је да одређена сировост и суровост ове „сиромашне уметности“ представља суштински путоказ ка заокрету од ларпурлартистичких мотива попут океана или музике сфера и других мотива из Тишминих претходних романа, ка темама натуралистичког проседеа које немају натуралистички стилски оквир.

Тишмина позната поетичка позиција „слабе јединке“, односно лика исувише нежног психичког склопа којим доминира анима, а не анимус, преузета је из његових претходних

романа, али овде више нема тако јасно позитивну конотацију. Његова „слаба позиција“ више није алиби за свесно одабрану маргиналну позицију уметника, већ почиње да бива преиспитивана као позиција у којој несхваћеност и посебност из претходних романа поприма облике конформизама удаљености од конкретних проблема стварног живота. „Матори скривоман“ у обличју дечака Стива Наива више није представљен као лик који страда због сопствених одлука да се измести, одустане од конкретности материјалног живота попут Пиште Петровића из *Бернардијеве собе*, већ постаје лик који одустаје од својих одлука услед страха од превелике дозе ужаса и туге и последично од урушавања сопственог света. Тишма више пута потцртава да његов лик писца нема довољно храбрости да оде у Сребреницу и суочи се са људима и њиховим сведочењима. На том наводном недостатку храбрости израста читав поетички кредо, од одлуке да се уместо историјског романа испише жанровски другачија књига, до чињенице да ова форма даје алиби да се стварност објективизује и деполитизује, те да се неулажењем у детаље и документа сачини јача и објективнија слика поразности насиља као таквог.

Заобилазећи главну тему, Тишма шета читаоца наизменично прошлошћу и садашњошћу трагајући за ситуацијама где ће му показати како се насиље очитује на личном плану. Час се прошлост, на временској спирали, растеже и скупља, час се преклапа и мења места са савременим догађајима па тако постаје могуће да лик наратора постаје нови књижевни лик – дечак (сироче чији се очух убио, а мајка насилно одведена, киднапована) који одраста у дому где га као „штићеника“ преузима насилник и криминалац, старији домац, Љубо Џаво. У замену за реалистичке описе сребреничког насиља, приповест се ломи између привидно реалистичких биографских описа, и чисте имагинације, односно, како сам Тишма наводи, халуцинације, која запоседа реалистични облик све док се не открије да се догађаји нижу често и без логичног узрочно-последичног следа, или се јунаци опорављају као да се насиље никада није ни догодило у маниру цртаних филмова или стрипа где насиље не изазива директан страх јер не резултира повредама и смрћу, већ се страх и патња заправо превазилазе хумором и олакшањем кроз директно суочавање са њиховом фантастичком верзијом.

Претпоследње поглавље „Мој случај укратко, зар опет“ носи поднаслов „Аутобиографија маторог сенилног скривомана“ и поиграва се читаочевим очекивањем да се роман завршио и да ће на том месту пронаћи биографију писца. Оно почиње Андрићевим цитатом из *Знакова њорег њуџа*, да писац не треба да ствара приче од свог живота јер би се тиме огрешио о истину. Тишма одмах подвлачи да истина није једнообразан појам и да се на овом месту Андрић „оклизнуо“. Након овог увода, јасно је да ни биографија која следи није права биографија писца, већ кондензована верзија Тишмине поетике где се слаба позиција писца посматра као позиција неприпадања и стога моћна позиција слободе, изневеравања, издаје свега и свакога, моћ апсолутне, ослобођене креације. Ова моћ, међутим, опада с годинама, те је старост и губитак храбрости и моћи да се буде другачији, да се изневеравају свачија очекивања једна од паралелних тема овог романа који је истовремено егземплар читавог низа тактика и могућности како писац може да задржи своје позиције моћи а да не изневери себе и сопствену слободу. Одаљавање од предмета и приповедање готово на ивици

препознатљивости једна је од могућих тактика где се удвајањем тема, ликова, композиционим паралелизмима итд., постиже жељена дистанца са које је могуће приповедати и поентирати.

Дихотомија, двојност наслова *Грозотиа или...* даље се подржава и у дихотомијама двојности ликова – писца, „маторог сенилног скривомана“ и његовог (из)мишљеног биографског парњака – дечака и потом младића, Стива Наива, у умножавању верзија догађаја који често имају најмање два могућа исходишта, у жанровској двојности (реализма и фантастике), у временском паралелизму – садашњост, време када остарели писац пише роман, XXI век, и прошлост пишечевог детињства и младости која се такође умножава у две прошлости, ону могућу (период послератне Југославије) и ону немогућу, године када се догађа Сребреница. Простор се такође удваја, дели се на земљу до Дрине и ону преко Дрине. Појава цитата преузетих од Андрића тиме постаје функционалнија и открива како се посредно уводи комуникација са његовим делом и на метаплану романа.

Претходни романи, писани у привидној једноставности, афирмисали су концепт маргине, односно онога што Тишма назива „слабом позицијом“ уметника, човека нејаког, повученог, скромног... коме уживање у уметности није пут за самореализацију већ за самоспознају. Гнушајући се политичког дискурса и упорно остајући на дистанци, Тишмини ликови су до сада били далеко од друштвених збивања, верујући да је стварност какву познајемо само Платонова пећина сенки и да се из ње мора изаћи кроз тунел сачињен од уметности. Ова племенита, али и заправо лагодна позиција скривања и одрицања од учешћа у стварносној приземности, обележила је Тишмина настојања да се чистотом уметности не само превазиђе већ да се у неку руку и преваспита свакодневица и очисти од наноса таштине, материјалистичког, дехуманизованог...

Грозотиа или... јесте роман о насиљу. О ужаснутости насиљем. И о немоћи да се оно разуме, превазиђе или да му се супротстави. У тој немоћи, повезујући стару тему о слабој јединки, Тишма први пут бива запитан да ли је слабост залог ненасиљу, да ли је слаба позиција природјена моћи уметности да мења на ненасилан начин, да ли је слабост врлина или је заправо недостатак храбрости да се човек супротстави злу и насиљу. Из тог угла сагледано, *Грозотиа или...* много је више роман освешћења и промене парадигме, где храброст уместо слабости постаје кључ иза којег стоје одговорност, акција, хуманост и етика, но што је то роман о било ком конкретном догађају.